

De ontwikkelingshulp moet radicaal anders

Wiet Janssen

De ontwikkelingshulp moet radicaal anders

**Wiet Janssen
Megen, augustus 2009**

www.OntwikkelingshulpAnders.nl
wietjanssen@gmail.com

Copyright © 2009 Lodevicus J.H. Janssen
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever. Het is toegestaan uit deze
publicatie te citeren mits onder duidelijke
vermelding van auteur, titel en uitgever.

Het onderzoek

De ontwikkelingshulp moet radicaal anders

De ontwikkelingshulp werkt niet, met name niet in de regio die het armste is en die zich ook nauwelijks ontwikkelt: Afrika ten Zuiden van de Sahara. De hulp zoals deze tot op heden plaatsvindt kan daarom beter worden beëindigd. Maar hulp in een andere vorm kan wel effectief zijn. Door mensen op te leiden tot vaklieden of kleine ondernemers kunnen ze een redelijk inkomen verdienen. Zo kunnen ze ontsnappen uit de armoede. Omdat kinderen uit arme families hoogstens een paar jaar de lagere school volgen en verder geen onderwijs krijgen, zouden ze in de lagere school periode al de vereiste vaardigheden moeten leren. Daar zou de hulp zich op moeten richten. Alleen dan kan op termijn het doel van de hulp worden bereikt: blijvende armoedevermindering.

Dit is de belangrijkste conclusie uit mijn onderzoek naar het management van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, uitgevoerd tussen 2004 en 2009 aan de Universiteit Twente. Dit onderzoek leidde tot mijn proefschrift 'Management of the Dutch development cooperation', waaruit blijkt dat de doelen van de hulp maar zelden worden gehaald. Het netto effect is vaak zelfs averechts. Een reden voor ons Ministerie van Buitenlandse Zaken om zich ernstig zorgen te maken, want het is verantwoordelijk voor zo'n 85% van de hulp (Schuyt 2007) ¹.

Het mislukken van de hulp aan veel ontwikkelingslanden, dat wil zeggen het uitblijven van enig effect als het gaat om armoedebestrijding, heeft met specifieke mechanismen in de ontvangende landen te maken. Deze worden in mijn onderzoek nader verklaard. In dit boekje vindt u een compacte samenvatting van een deel van het onderzoek. Het blijkt dat er grote verschillen in ontwikkeling bestaan tussen landen in Afrika ² en elders in de wereld. Die verschillen zijn terug te voeren op de volledig andere geschiedenis van de diverse wereld regio's, en op de wijze waarop de sociale cultuur er vorm heeft gekregen. De hulp in de verschillende regio's dient daarmee rekening te houden. Suggesties voor een meer effectieve aanpak worden in dit boekje nader toegelicht.

Persoonlijk

Gedurende mijn jarenlange werkzaamheden als consultant binnen grote en kleine ontwikkelingsprojecten ben ik steeds meer gaan twijfelen aan het effect van de hulp. Dat bracht mij ertoe de ontwikkelingshulp op wetenschappelijke wijze te bestuderen. Ik

¹ Voor de verwijzingen zie de lijst achterin

² Met Afrika wordt hier het gebied ten zuiden van de Sahara bedoeld

wilde weten hoe de hulp nu precies werd gegeven, en waarom het effect zo mager was. En natuurlijk ook op welke manier het gewenste resultaat, blijvende armoedevermindering, kan worden bereikt, met name in Afrika. In mijn proefschrift heb ik mij, naast de situatie in de ontwikkelingslanden, vooral gericht op de rol van het Ministerie en op de door haar gefinancierde partnerorganisaties. De analyse is uitgevoerd aan de hand van twaalf aspecten van management. Ze betreffen zowel de aanpak als de uitvoering van de hulp. Bekeken werd of de doelen werkelijk bijdroegen aan armoedevermindering, of de resultaten blijvend waren, hoe de omstandigheden in de ontwikkelingslanden de resultaten van de hulp beïnvloedden, etc. Het onderzoek omvat ook de procedures voor de besluitvorming voor die financiering van de partnerorganisaties, de monitoring en evaluatie van de programma's, en de interne organisatie van het Ministerie. Steeds werd nagegaan wat de aanpak van het Ministerie voor gevolgen had voor het einddoel: blijvende armoedevermindering. Hulp die niet gericht is op blijvende armoedevermindering, maar bijvoorbeeld wordt gegeven om acute nood te verlichten, is buiten beschouwing gelaten. Het blijkt dat er grote tekortkomingen bestaan in het management, die verklaren waarom het einddoel van de hulp niet wordt gehaald.

Alle hier gepresenteerde beweringen en conclusies zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Steeds zijn de bronnen genoemd die zijn gebruikt.

Andere onderzoekers over het gebrek aan effect van de hulp

Er zijn ook andere onderzoekers die geconcluderen dat de hulp niet helpt, zoals Dambisa Moyo (2009) en William Easterly (2003). De meeste onderzoekers concentreren zich op de economische en sociale problemen in de arme landen, met name de corruptie. Ook bekritisieren ze de hulpprogramma's omdat die vaak niet aansluiten bij de specifieke lokale omstandigheden. Die problemen spelen inderdaad, maar ze verklaren niet waarom sommige arme landen wel ontwikkelen en andere niet. Met name Afrika stagneert. Al sinds de jaren zeventig is 30 procent van de mensen ondervoed, en moet ruim 40 procent rondkomen van minder dan één dollar per dag. In de rest van de wereld ontwikkelen verreweg de meeste landen zich echter wel. Veel ervan waren in de jaren zeventig nog armer dan die in Afrika, b.v. China. Het is echter niet aannemelijk dat de stagnatie van Afrika komt omdat in de hulpprojecten in Afrika minder rekening wordt gehouden met de lokale omstandigheden dan in andere delen van de wereld. Het is ook niet zo dat de corruptie in Afrika ernstiger is dan elders, de snel groeiende landen in Zuid-Oost Azië waren tien jaar geleden even corrupt als Afrika, en ze zijn het vaak nog, bijvoorbeeld Vietnam. Het verschil in ontwikkeling zit hem dus niet in de kwaliteit van de hulp of de mate van corruptie. De bovengenoemde onderzoekers verklaren het gebrek aan succes van de hulp aan Afrika dus niet.

Per hoofdstuk wordt steeds een hulpdoel of strategie besproken, en het mechanisme wordt toegelicht dat er voor zorgt dat de resultaten niet worden behaald.

In het laatste hoofdstuk wordt nader ingegaan op de aanpak waarmee de armoede wel kan worden verminderd: de overdracht van geschikte kennis en vaardigheden waardoor mensen een baan kunnen vinden of een bedrijfje kunnen opzetten. Daarmee kunnen ze een inkomen verdienen, en aan de armoede ontsnappen. Er zijn aansprekende voorbeelden van projecten die laten zien dat dat werkt. Ontwikkelingshulp is dus niet per se zinloos. Maar ze moet wel radicaal anders worden aangepakt wil ze effectief zijn.

Megen, augustus 2009

Wiet Janssen

Noot

In de tekst wordt verwezen naar de belangrijkste bronnen, en achterin staan de auteurs, titels en uitgevers van de publicaties. Ze zijn bijna allemaal te vinden op internet, de lezer kan de onderbouwing van de conclusies zelf nagaan. Voor het complete onderzoek en een meer uitvoerige onderbouwing verwijs ik naar mijn proefschrift 'Management of the Ducht development cooperation'. Het zal op 3 december 2009 worden verdedigd. Tijd en plaats: 13:00 uur, gebouw De Spiegel, Universiteit Twente.

Inhoud

	p
Het onderzoek	ii
Hoofdstuk	
I De grote hoeveelheden hulp aan Afrika hebben geen enkel effect	1
II Er is geen statistisch verband tussen hulp en ontwikkeling	3
III Drinkwatervoorziening en gezondheidszorg leiden tot meer kinderen en meer kinderondervoeding	5
IV Lager onderwijs leert arme kinderen niets waarmee ze een inkomen kunnen verdienen	7
V De slechte kwaliteit van het bestuur kan niet door hulp worden verbeterd, veel hulp maakt het juist erger	9
VI Een derde van de staatsfondsen in de ontwikkelingslanden verdwijnt door corruptie	11
VII De grote hoeveelheid hulp aan Afrika veroorzaakt een overwaardering van de lokale munten, waardoor landbouw en industrie niet kunnen concurreren	14
VIII Armoede betekent dat de armen de vaardigheden missen om goederen en diensten te produceren. De hulp moet de armen die vaardigheden bijbrengen.	17
Referenties	22

I. De grote hoeveelheden hulp aan afrika hebben geen enkel effect

Bijna overal is de armoede de laatste decennia verminderd. Het aantal mensen dat leeft van minder dan \$ 1 per dag is gereduceerd, de levensverwachting is toegenomen, de ondervoeding is gedaald. In Oost-Azië ging dat het snelste. Maar in het armste continent, Afrika, is er de afgelopen decennia niets veranderd.

Wel is in Afrika het aantal mensen met toegang tot schoon drinkwater toegenomen, maar de levensverwachting is nog steeds circa vijftig jaar, 30 procent van de bevolking is serieus ondervoed, en het aantal mensen dat leeft van minder dan \$ 1 per dag ligt

Mensen met een koopkracht van minder dan \$1 per dag, (Wereld Bank 2007)

Regio/%	1981	2004
Sub-Sahara Afrika	42.3	41.1
Zuid-Azië	51.6	32.0
Midden Oosten, N. Afrika	5.1	1.5
Oost-Azië	57.7	9.0
<i>China</i>	63.8	9.9
Latijns Amerika	10.8	8.6
O. Europa & Centraal Azië	0.7	0.9
Totaal	40.6	18.4

onveranderd tussen de 40 en 45 procent (Wereld Bank 2008). Ook ten aanzien van andere ontwikkelingsdoelen, zoals vermindering van kinder- en moedersterfte, terugdringen van ziektes, verbetering van de kwaliteit van de regering, en meer werkgelegenheid voor jongeren is er in Afrika niet of nauwelijks vooruitgang geboekt (VN 2008). In de tabellen zijn de voornaamste indicatoren weergegeven.

Verbetering van de sociale indicatoren per regio (Wereld Bank 2008)

Sociale indicatoren	Levensverwachting bij geboorte, jaren		Aandeel bevolking ondervoed, %		Toegang goede watervoorziening, %	
	1990	2006	1990/92	2002/04	1990	2006
Sub-Sahara Afrika	50	50	29	30	49	56
Zuid-Azië	59	64	26	21	71	84
Midden Oosten, N. Afrika	64	70	6	7	88	89
Oost-Azië	67	71	17	12	72	79
Latijns Amerika	68	73	13	10	83	91
O. Europa & Centraal Azië	69	69	6	6	92	92
Rijke landen	76	79	3	3	100	100

De rijke landen geven ontwikkelingshulp om de armoede te verminderen, de afgelopen jaren ongeveer \$ 100 miljard per jaar (DAC 2008). In 2006 ging \$ 40 miljard naar Afrika, dat is ruim \$ 50 per hoofd van de bevolking (WB 2008). Het is opmerkelijk hoe ongelijk de hulp verdeeld is: India telt meer armen dan heel Afrika en ontvangt slechts \$ 1,4 miljard.

Van de 6,5 miljard mensen op aarde is 40 procent, ca. 2,5 miljard, erg arm (Wereld Bank 2008). Hun inkomen per persoon is minder dan \$ 2 per dag (de referentie is de koopkracht van de dollar in de VS in 1990). 1 miljard mensen zit onder het bestaansminimum, hun inkomen is minder dan \$ 1 per dag. Wat dat betekent werd treffend beschreven door Wittenberg and Banning (2005), voor een dorpje in Malawi. Hier volgt een korte samenvatting.

Diepe armoede in Dickson, Malawi

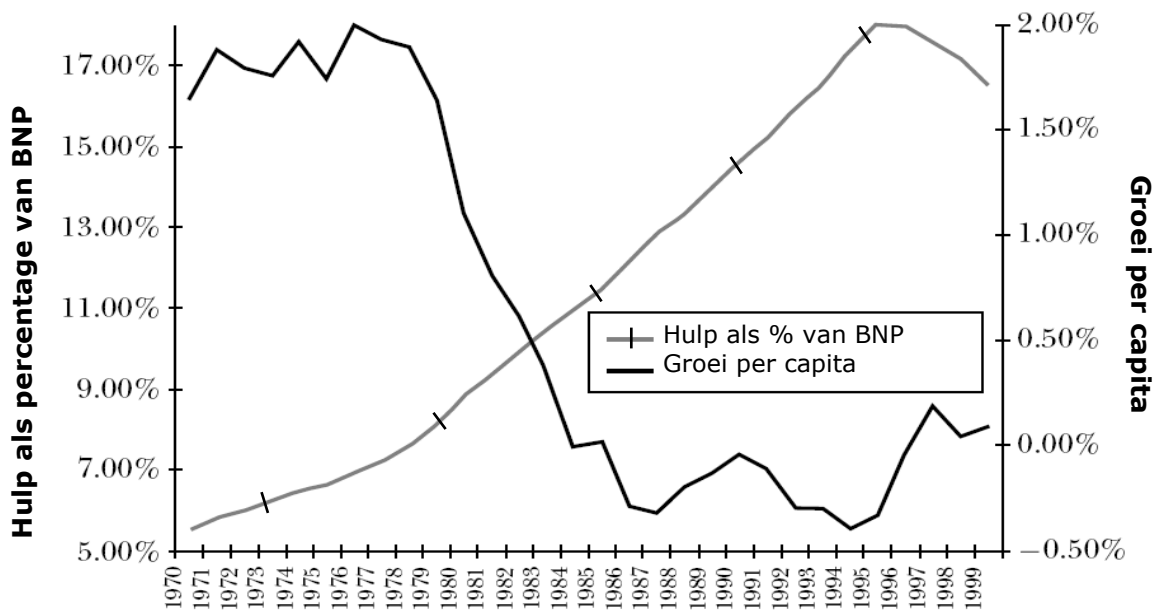
Er was maar weinig regen gevallen in Dickson dat jaar, en de oogst was mager. De meeste mensen hadden geen geld meer en nauwelijks nog voedsel. Door de barre levensomstandigheden (geen schoon water, geen riolering, ondervoeding) waren veel mensen ziek. Er was een medische post een paar kilometer verderop, maar de mensen konden de 50 cent voor het consult niet betalen, en bovendien had de post nauwelijks medicijnen. In de week vóór de journalist kwam waren er meerdere mensen overleden. Verschillende mensen zeiden dat ze verwachtten dat seizoen ook te sterven, omdat hun voedselvoorraad bijna op was. De journalist interviewde 27 vrouwen, die tesamen 233 kinderen hadden gekregen, gemiddeld 8,25 elk. Daarvan waren er 92 gestorven, dus de kindersterfte bedroeg ongeveer 40%. Een klein deel van de dorpeelingen had lagere school, maar ook die konden geen werk vinden in de kleine steden in de buurt.

Samenvattend: van de 6,5 miljard mensen op aarde is een groot deel erg arm, en 1 miljard leeft onder het bestaansminimum van \$ 1 per dag. In verreweg de meeste landen vermindert de armoede, maar niet in Afrika: ondanks grote hoeveelheden hulp leeft al decennia lang 40 procent van de mensen in erbarmelijke omstandigheden.

II. Er is geen statistisch verband tussen hulp en ontwikkeling

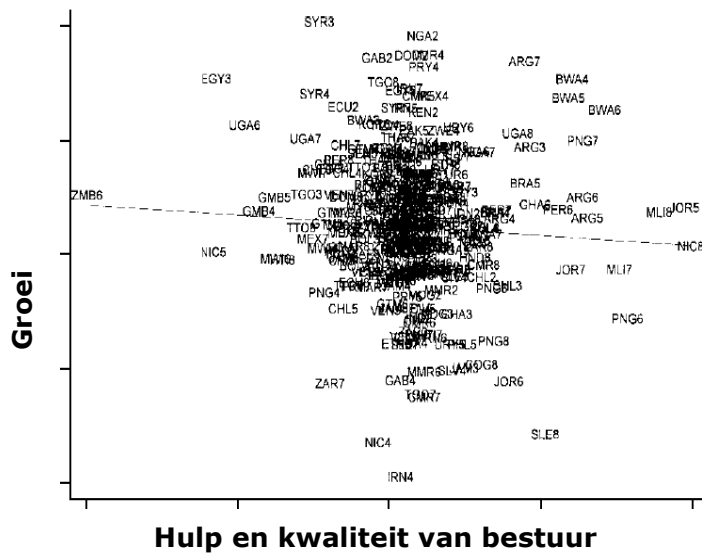
Uit onderzoeksrapporten van Easterly en van de UNCTAD blijkt dat er geen statistisch verband bestaat tussen hulp en ontwikkeling. Volgens de IOB, de evaluatie-organisatie van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, leiden ook de Nederlandse hulpprogramma's maar zelden tot blijvende armoedevermindering.

Volgens de IOB rapporten worden de directe doelen worden meestal wel behaald: de waterpompen worden geïnstalleerd, de medicijnen overgedragen, de scholen gebouwd, de schulden van het ontwikkelingsland kwijtgescholden, etc. Maar er zijn geen aanwijzingen dat dit leidt tot een blijvende vermindering van armoede of verbetering van de gezondheid (zie b.v. IOB 2007). (Waardoor dat komt wordt besproken in de volgende hoofdstukken.) Een verband tussen hulp en ontwikkeling kan ook uit de internationale statistieken niet worden afgeleid. Als er al een verband is, is het averechts. Easterly (2003), een bekende ontwikkelingseconoom, laat dat zien in onderstaande figuur. BNP staat voor bruto nationaal product.

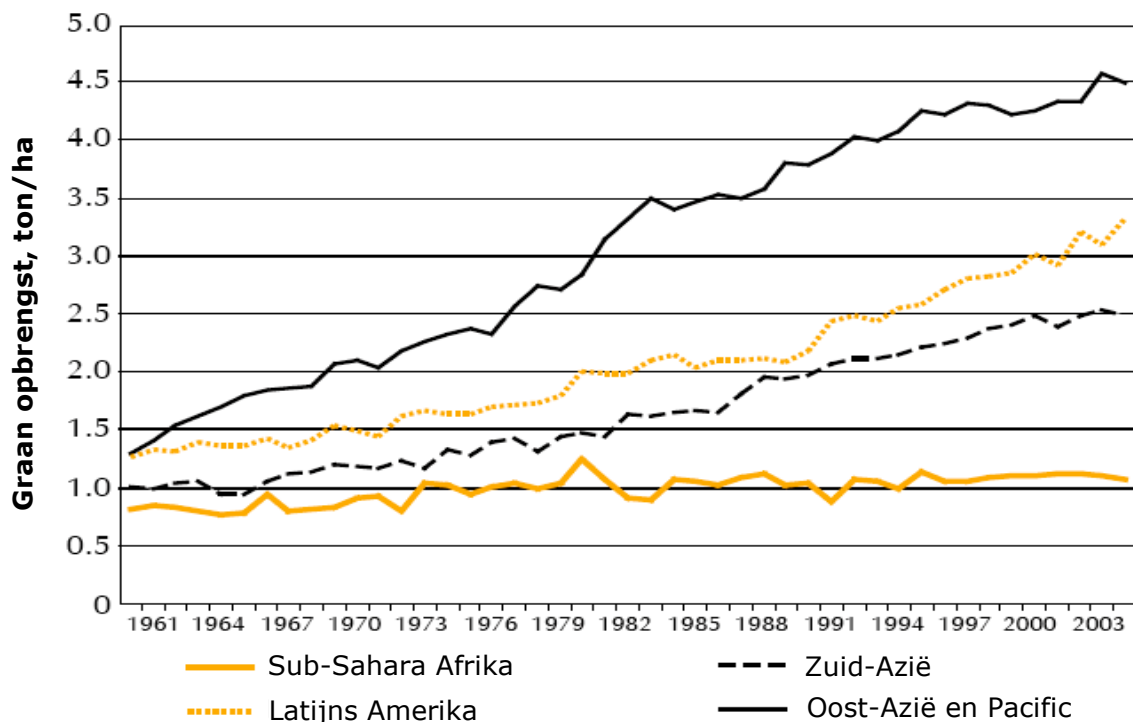
Relatie tussen hulp en ontwikkeling, Afrikaanse landen, sinds 1970 (Easterly)

De volgende figuur laat zien dat er is ook geen verband bestaat tussen hulp aan goed bestuurde ontwikkelingslanden en ontwikkeling (Easterly 2003). De grafiek toont de resultaten per land. De rechte lijn geeft de trend aan.

Relatie tussen hulp plus kwaliteit van bestuur en economische groei (Easterly)

Dat er geen verband is tussen hulp en ontwikkeling is ook te zien aan de graanopbrengst per hectare landbouwgrond. Onderstaande grafiek (UNCTAD 2008) toont de groei in de verschillende delen van de wereld. Ondanks de grote hoeveelheden hulp is er in Afrika geen groei. In Oost Azië was de hulp per hoofd van de bevolking altijd gering, en er is wel groei.

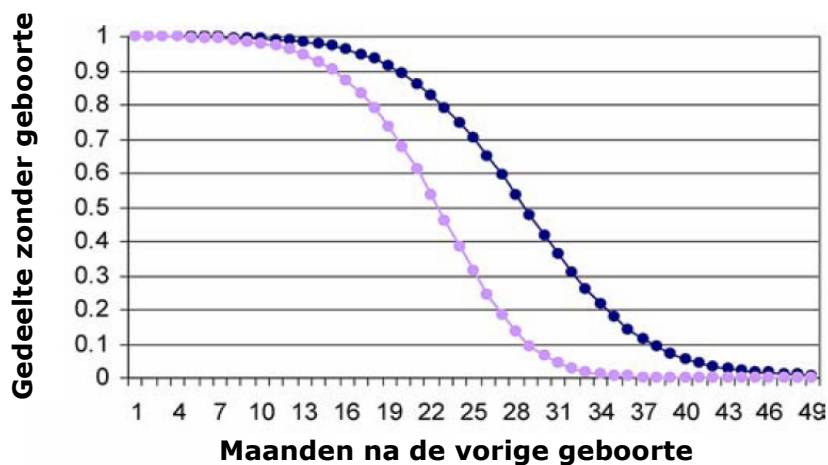
Toename van de graanopbrengst per hectare in verschillende delen van de wereld (UNCTAD)

Samenvattend: Er is geen statistische verband tussen hulp en ontwikkeling, en ook niet tussen hulp aan goed bestuurd landen en ontwikkeling. Als er al een verband is, is het averechts. Afrika ontvangt de meeste hulp per hoofd van de bevolking en stagneert, Oost-Azië ontvangt de minste hulp en ontwikkelt zich voorspoedig.

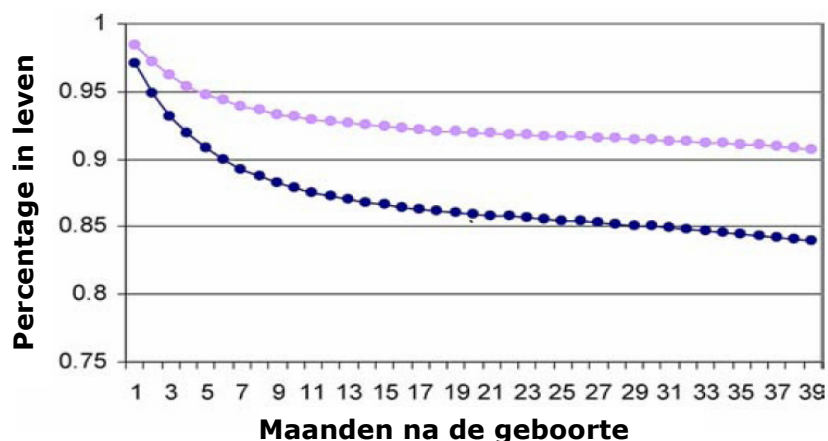
III. Drinkwatervoorziening en gezondheidszorg leiden tot meer kinderen en meer kinderondervoeding

Arme bevolkingsgroepen voorzien van schoon drinkwater, dichtbij de woningen, lijkt een zinvolle vorm van hulp. De moeders hoeven niet zo ver te lopen met het water en hun lichamelijke conditie verbetert. Er worden daardoor meer kinderen geboren en de kindersterfte vermindert. Maar de totaal beschikbare hoeveelheid voedsel blijft gelijk. Een toename van de kinderondervoeding is het gevolg.

Drinkwaterprojecten zijn meestal gericht op de armste bevolkingsgroepen, zoals dorpen en kleine steden op het platteland, en sloppenwijken in de grote steden. Daar komt veel ondervoeding voor. Schoon drinkwater dichtbij de huizen zorgt ervoor dat de moeders niet zover met het water hoeven te sjouwen en dus fitter zijn, en ook verbetert de hygiëne. Dit leidt onder andere tot een verhoging van het aantal geboorten en een daling van de kindersterfte. In een meerjarige studie onder 2000 gezinnen in Ethiopië bleek dat het aantal kinderen per gezin met een derde steeg. De resultaten zijn grafisch weergegeven in de volgende twee figuren (Gibson and Mace 2006).

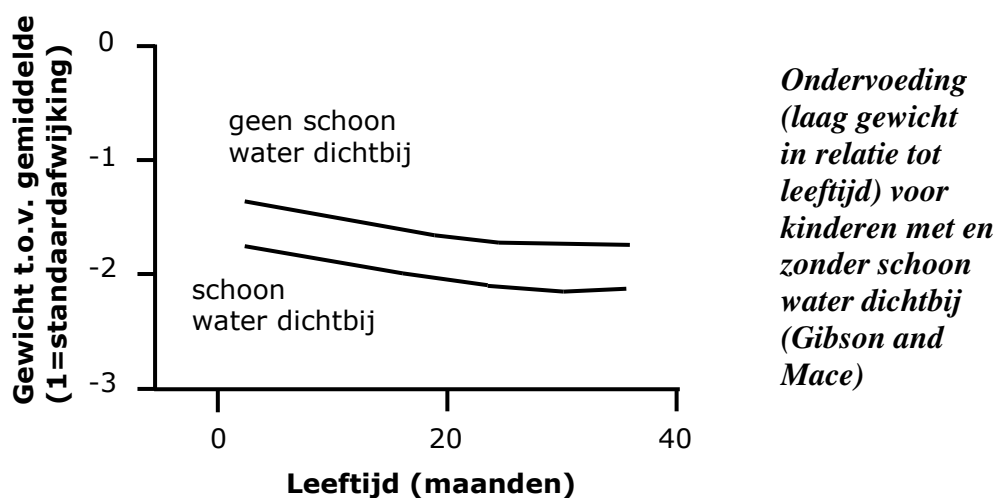

Gemiddelde tijd tussen geboorten, voor vrouwen met schoon water dichtbij, (onderste lijn) en zonder (bovenste lijn)

Kindersterfte versus leeftijd, uitgedrukt in het gedeelte kinderen in leven, voor dorpen met schoon water (bovenste lijn) en zonder (onderste lijn), (Gibson and Mace)

Omdat het aantal kinderen stijgt en de beschikbare hoeveelheid voedsel in de families gelijk blijft neemt de kinderondervoeding echter sterk toe, zie onder.

Kinderen raken eerder ondervoed omdat ze het meest kwetsbaar zijn. De mate van ondervoeding is gerelateerd aan de referentie groeicurven van de WHO (2006a). Ondervoeding zorgt voor verzwakking en is de belangrijkste oorzaak van ziekten (WHO 2006b, VN 1998). Doordat de hygiëne verbetert en de moeders meer tijd hebben voor zorg gaan er van de zieke kinderen minder dood. De statistieken voor een aantal Afrikaanse landen met voldoende data bevestigen dat. In de jaren negentig steeg de toegang tot schoon drinkwater er met een derde, tot circa 63 procent (VN 2005a), en de kinderondervoeding (te kort voor hun leeftijd, een indicatie van langdurige ondervoeding) van circa 34 tot 37 procent (WHO 2006c, Measure DHS 2006).

Hetzelfde mechanisme doet zich voor bij programma's ter verbetering van de gezondheidszorg: ook die leiden tot meer kinderen, meer kinderondervoeding, en niet tot een betere gezondheid (Briend, Hasan, Aziz en Hoque 1989; Poskitt, Cole, Whitehead en Weaver 1999).

Daar komt nog bij dat de mensen niet genoeg geld hebben om de volledige kosten van de zorg (medicijnen, consulten) en de watervoorziening (reparaties en vervanging van pompen) te betalen. De bereidheid van de lokale overheid om de voorzieningen te blijven subsidiëren is zeer beperkt, waardoor zulke voorzieningen meestal niet duurzaam zijn.

Samenvattend: In families waar voedsel schaars is zorgen watervoorziening en gezondheidszorg er voor dat het aantal kinderen toeneemt, met als gevolg meer ondervoeding en ziekte. Bovendien raken de voorzieningen meestal in verval zodra de hulp stopt.

IV. Lager onderwijs leert arme kinderen niets waarmee ze een inkomen kunnen verdienen

Hoewel officiële statistieken van de ontwikkelingslanden zelf ons anders doen geloven, kan het overgrote deel van de kinderen in Afrika niet behoorlijk lezen en schrijven. En als ze al kunnen lezen en schrijven draagt het voor kinderen uit arme gezinnen niet bij aan het verwerven van een inkomen.

Volgens een VN rapport uit 2003 doorloopt slechts een derde van alle kinderen in Afrika de hele lagere school (VN 2003). Het aantal kinderen dat naar school gaat is sindsdien flink toegenomen, dus het zal nu iets meer zijn, circa 40 procent. Dat het er maar zo weinig zijn komt omdat lang niet alle ingeschreven kinderen daadwerkelijk naar school gaan, en omdat veel kinderen de school vroegtijdig verlaten. Daar komt bij dat de kwaliteit van het onderwijs vaak bedroevend is. Enkele voorbeelden: in Ghana is de leesvaardigheid van maar 10 procent van de kinderen in de hoogste klas op het niveau van kinderen in Europa (Kraft 2003). In Zambia slaagt slechts een kwart van de kinderen die de lagere school hebben doorlopen voor een simpele lees en schrijf test (VN 2005a). Van het totale aantal kinderen leert dus maar een heel klein gedeelte goed lezen en schrijven. De overgrote meerderheid van de kinderen leert het slechts gebrekkig.

Dit resultaat wijkt nogal af van de statistieken van de ontwikkelingslanden zelf. Daaruit zou blijken dat het grootste deel van de bevolking kan lezen en schrijven: 62 procent van de volwassenen in Afrika, en 79 procent in alle ontwikkelingslanden (UNESCO 2009, gegevens uit de periode 2000 - 2006). Voor jongeren tussen 15 en 24 jaar zou het zelfs 71 procent en 87 procent zijn. Die cijfers zijn dus veel te optimistisch.

Ook de ouders spelen een rol als het gaat om niet naar school gaan of het niet afronden van de lagere school. Ze zien het nut van het onderwijs vaak niet in omdat het de kinderen niet verder helpt (Bergman 2002, Freeman en Dohoo Faure 2003). De school kost hen echter wel geld: schoolgeld, schriften, vaak ook uniformen. De school zorgt er bovendien voor dat de kinderen niet op het land kunnen helpen of ander werk kunnen doen, wat voor de ouders een veel directer en zinvoller 'resultaat' oplevert (TADREG 1993). Het is dan ook begrijpelijk dat kinderen uit arme gezinnen vaak de lagere school niet afmaken en al jong aan het werk gaan (VN 2003). Van een vervolgopleiding is al helemaal geen sprake, want dat is duur en het werk gaat voor (VN 2005a). Het werk waar ze in terecht komen is vrijwel altijd praktisch en de communicatie is bijna uitsluitend mondeling. Het beetje lezen en schrijven dat ze hebben geleerd, helpt ze nauwelijks om een inkomen te verdienen. Voor kinderen uit arme families is lager onderwijs daarom vrijwel nutteloos.

De laatste jaren gaat er veel hulp naar lager onderwijs, maar de hulp zorgt niet voor een duurzame oplossing, ook al is dat onderwijs nu vaak gratis. Er gaan nu weliswaar veel meer kinderen naar school, maar indien de hulp stopt houdt dat direct op omdat er weer schoolgeld moet worden betaald. Net als in het geval van watervoorziening en gezondheidszorg is lager onderwijs voor de armen daarom niet duurzaam.

Samenvattend: lager onderwijs leert arme kinderen vrijwel niets waar ze geld mee kunnen verdienen. Bovendien is het voor de armen niet meer toegankelijk wanneer de hulp stopt.

V. De slechte kwaliteit van het bestuur kan niet door hulp worden verbeterd, veel hulp maakt het alleen maar erger

In de ontwikkelingslanden is het bestuur in het algemeen slecht, en er is veel corruptie. De publieke organisatie is vaak zwak, als gevolg van onvoldoende sociaal kapitaal: het ontbreekt aan vertrouwen, sociale netwerken, betrouwbare organisaties, gedragsnormen etc. Soms is er sprake van 'falende staten', daar is ontwikkeling niet mogelijk, en ontwikkelingshulp heeft er geen zin. Pas als er een middenklasse ontstaat komt het democratiseringsproces op gang.

In vergelijking met geïndustrialiseerde landen (b.v. Europa) is de organisatie van het publieke domein in ontwikkelingslanden slecht ontwikkeld. Het rechtssysteem is doorgaans partijdig en niet effectief. In sommige gevallen is het bestuur zo zwak dat het nauwelijks nog functioneert en ophoudt de basisfuncties van de staat uit te voeren, zoals zorgen voor openbare veiligheid, infrastructuur en onderwijs (Veen 2002). Een voorbeeld is Zaïre onder Mobutu in de jaren negentig (Evans 1995).

Omdat in arme ontwikkelingslanden van de staat weinig verwacht kan worden als het gaat om bescherming en ondersteuning, helpen familieleden en vrienden elkaar. Ook zoeken mensen met weinig invloed ('cliënten') bescherming en gunsten bij iemand met veel invloed ('patroon'), waar dan weer wederdiensten tegenover staan. Dit is het zogenaamde 'cliëntelisme' systeem (Lawson 1980). Het cliëntelisme regelt de betrekkingen tussen mensen met veel macht en weinig macht, in samenlevingen waarin een democratisch bestuur en een onafhankelijk rechtssysteem nog ontbreken. Binnen de cliëntelistische relaties is vaak wel enige onderlinge loyaliteit, maar er is nauwelijks loyaliteit ten aanzien van vreemden of de samenleving als geheel (Barro 1999, Hyden 1983). Het cliëntelisme maakt dat alle besluitvorming in de samenleving afhangt van persoonlijke relaties. Daarbij worden de rechtsregels genegeerd (O'Donnell 1996), en die hebben dus maar weinig betekenis (Kaufman 1974). Het cliëntelisme corrupteert het politieke systeem. Politici gebruiken de staatsfondsen om rijkdom te vergaren en hun cliënten aan zich te verplichten, en zo hun machtsbasis te versterken. De werkelijke politieke besluitvorming speelt zich af achter de schermen (Brinkerhoff and Goldsmith 2002).

'Geen bourgeoisie, geen democratie!'

Wanneer er zich een middenklasse ontwikkelt verschuift het machtsverevenwicht, en daardoor kan er een democratisch bestuur en onafhankelijk rechtssysteem ontstaan (Anderson 1972). Moore vatte dit samen als: 'Geen bourgeoisie, geen democratie!' (Moore 1966). Het blijkt dat in landen waar een middenklasse aan het ontstaan is, het bestuur inderdaad verbetert en de corruptie vermindert. Voorbeelden zijn de nieuw

geïndustrialiseerde landen zoals Korea en Taiwan. Transparency International bepaalt ieder jaar de mate van corruptie, en publiceert de corruption perception index (CPI). Die is in die landen de afgelopen jaren behoorlijk gestegen, wat wil zeggen dat de corruptie is verminderd, zie tabel. De meest geïndustrialiseerde landen zijn het minst corrupt (Transparency International 1997, 2007). Zolang er geen middenklasse is, is er geen alternatief voor het cliëntelisme systeem. Slecht bestuur en corruptie horen dus onvermijdelijk bij arme landen. De situatie verbetert vanzelf als die landen zich ontwikkelen.

***Stijgende corruptie index CPI
in de nieuw geïndustrialiseerde
landen, dus dalende corruptie (TI)***

Land / CPI	1997	2007
Zuid Korea	4.3	5.1
Taiwan	5.1	5.7
Hong Kong	7.3	8.3
Singapore	8.7	9.3

Hulp geven om het bestuur te verbeteren

Hulp wordt vaak gebruikt om invloed op de regering te kunnen uitoefenen en zo de kwaliteit van het bestuur te verbeteren en de corruptie te verminderen. Maar die aanpak werkt niet, in het algemeen heeft hulp zelfs een negatieve invloed op de kwaliteit van het bestuur. De hulp biedt de politici namelijk uitstekende mogelijkheden om aan veel geld te komen, en daardoor hoeven ze nog minder rekenschap af te leggen aan de bevolking. Knack deed onderzoek in verschillende landen en concludeerde dat een hoog niveau van hulp de corruptie doet toenemen en de kwaliteit van het bestuur doet afnemen, met name de kwaliteit van het uitvoerend systeem en de mate van rechtshandhaving. Periodes met een hoog niveau van hulp vallen vaak samen met een slechtere kwaliteit van bestuur (Knack 1999), en met lagere investeringen in publieke voorzieningen (Bräutigam en Knack 2004). De kwaliteit van het bestuur begint af te nemen als de hulp meer dan ongeveer 10 procent van het bruto nationaal product (BNP) bedraagt (Bräutigam 2001), en bij meer dan 15 procent beginnen duidelijk negatieve effecten op de ontwikkeling op te treden (Bräutigam and Knack 2004). In 2006 lag de hulp in 26 landen boven de 10 procent van het BNP, waarvan 19 in Afrika, en in twaalf landen boven de 15 procent (Wereld Bank 2008). Nederland droeg daar ook aan bij: het gaf hulp aan negen landen waar de totale hulp meer dan 15 procent bedroeg. Een voorbeeld is Mozambique, daar was de totale hulp zelfs 26 procent van het BNP. Nederland geeft bovendien veel hulp in de vorm van geld en dat maakt het voor de politici gemakkelijker om er een gedeelte van weg te sluisen.

Samenvattend: Slecht bestuur en corruptie zijn een logische consequentie van het cliëntelisme systeem. Pas als er een middenklasse ontstaat verbetert het bestuur en vermindert de corruptie. Veel hulp geven aan slecht bestuurde landen werkt averechts. Politici trekken zich dan nog minder aan van de behoeften van de bevolking en het bestuur verslechtert nog meer. De Nederlandse inspanningen om via de hulp het bestuur te verbeteren leiden dus tot niets, het wordt er eerder slechter van.

VI. Een derde van de staatsfondsen in de ontwikkelingslanden raakt zoek door corruptie

In ontwikkelingslanden gaat grofweg een derde deel van de staatsfondsen en de ontwikkelingshulp op aan corruptie. Van de Nederlandse hulp van bijna € 5 miljard per jaar gaat dus ruim € 1,5 miljard verloren. Van de totale internationale hulp van \$ 100 miljard verdwijnt zo'n \$ 30 miljard. Onderstaand kader geeft een overzicht van schattingen van de verliezen. Ze zijn afkomstig van gerenommeerde organisaties, en van eigen ervaring van mijzelf in verschillende projecten.

Corruptie in ontwikkelingslanden, voorbeelden en percentages

- Volgens Berkman, hoofd van de afdeling corruptieonderzoek van de Wereld Bank, gaat 30-40% van de leningen van de Bank verloren door corruptie (Berkman 2008).
- Volgens economisch adviseur van de Indonesische regering Djojohadikusumo, is het effect van de Indonesische overheidsinvesteringen 30% lager dan het zou moeten zijn, en 'daar is geen verklaring voor' (Djojohadikusumo, Jakarta Post 07-01-1994).
- In een studie naar de corruptie in Peru concludeerde het United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI), dat overheidsmedewerkers de kosten van investeringen via pensioenfondsen 25% te hoog hadden gerapporteerd, en de kosten van de aanschaf van regeringsvliegtuigen 30%. Het verschil was zoek (VN 2005b).
- Wade, professor aan de London School of Economics, vond dat in een grootschalig irrigatieproject in Zuid India 20-50% van de fondsen verdween (Wade 1982).
- Uit een studie van Phongpaicht and Piriyanangsan, professoren aan Chulalongkorn University Bangkok, bleek dat in infrastructuur projecten in Thailand 20-40% van de projectkosten bestonden uit smeergeld (Phongpaicht and Piriyanangsan 1994).
- Fleischer, professor aan de Universiteit van Brasilia, stelde vast dat in Brazilië bij overheidscontracten 30-50% van de gelden verdween (Fleischer 1995).
- Professor Georg Cremer, secretaris generaal van Caritas International Germany, een grote katholieke liefdadigheidsinstelling, schat dat in Caritas projecten 20-30 % van de fondsen door corruptie verdwijnt (Cremer 2000).

De volgende voorbeelden zijn gebaseerd op eigen ervaringen van de auteur:

- In 2006 schatte Nigeriaanse ambtenaren op stedelijk niveau dat van de regeringsfondsen voor watervoorziening slechts 40% werkelijk gebruikt werden voor watervoorziening. De corruptie bedroeg dus 60% van het budget.
- In 1994 werkte de auteur in een stedelijk infrastructuur project in Indonesië, omvang \$ 140 miljoen, gefinancierd door de Aziatische Ontwikkelingsbank. Volgens de lokale project manager verdween in alle overheidscontracten in Indonesië een derde van de fondsen. 10% was voor de president en zijn familie, de betrokken minister en zijn ambtenaren; 10% voor de gouverneur van de provincie en de ambtenaren op provinciaal niveau; 10% voor de burgemeester en de ambtenaren op stedelijk niveau; en 3% ging naar de aanbestedingscommissies en de project manager.
- In 2000 vertelde een Nederlandse leverancier van apparatuur voor watervoorzieningsprojecten in Afrikaanse landen, dat hij om een opdracht te krijgen gewoonlijk 35% op de prijs moest zetten voor smeergeld.

De vroegere Filippijnse president Marcos liet zo'n \$ 35 miljard verdwijnen

Nog een paar voorbeelden ter illustratie van de corruptie: in het begin van de jaren negentig legden hoge politici in Kenia de hand op \$ 1 miljard door fraude met gefingeerde exporttransacties (BBC news 2003). In Angola verdwijnt het grootste deel van de olieopbrengsten, alleen in 2001 al \$ 1 miljard (Pearce 2002). De vroegere president van Zaïre, Mobutu, verduisterde tijdens zijn presidentschap \$ 5 miljard (Svensson 2005). Marcos, de vroegere president van de Filippijnen liet zo'n \$ 35 miljard verdwijnen (Transparency International 2005). De fondsen die werden weggesluisd door de vroegere president van Indonesië, Suharto, worden geschat op \$ 10 miljard, maar als familie en protégés worden meegeteld gaat het om zo'n \$ 100 miljard. Hij verzekerde zich van de steun van het leger door hoge militairen te helpen bedrijven op te zetten. 'Bijklassende' militairen bezitten tientallen grote ondernemingen, bijvoorbeeld een communicatie satelliet, een visserijvloot en een houtkap firma (Aditjondro 2000).

Het geld verdwijnt zonder dat het te traceren is

Om de sympathie van het volk niet helemaal te verliezen en de donoren niet in verlegenheid te brengen wordt de corruptie meestal zorgvuldig geheimgehouden. Volgens medewerkers van de Wereld Bank zijn hun accountants niet in staat de onregelmatigheden vast te stellen. De accountants controleren of de boeken voldoen aan de internationale standaarden voor financiële verslaggeving, en normaal gesproken voldoen die daaraan. Maar of de cijfers zélf wel juist zijn kunnen ze niet vaststellen (Winters 2000). Het basisprincipe waarmee binnen de overheid de duistere financiële transacties verborgen worden gehouden is als volgt. Overheidsinkomsten -bijvoorbeeld belastingen, en betalingen voor water en elektriciteit- worden ondergerapporteerd. Er blijft dus geld over dat er officieel helemaal niet is. Dat geld wordt weggesluisd. Overheidsuitgaven worden juist overgerapporteerd, zoals de kosten van infrastructuur, gezondheidszorg, onderwijs, transportmiddelen en consultants. Er worden dus minder goederen en diensten verkregen dan eigenlijk zou moeten, en het zo uitgespaarde geld wordt ook weggesluisd. Om de boeken kloppend te krijgen worden de prijzen van de aangekochte goederen en diensten op papier een stuk verhoogd. Dat gebeurt vooral met die goederen en diensten die achteraf moeilijk te controleren zijn, zoals consulting, onderhoud, en de funderingen en het betonijzer van bruggen en gebouwen. Soms worden de eisen aan de goederen en diensten met opzet hoger gesteld dan vereist is. In de specificaties van een gebouw wordt bijvoorbeeld vijfhonderd ton beton aangegeven voor de fundering, terwijl de helft in feite genoeg is. Tijdens de bouw wordt er tweehonderdvijftig ton gestort, maar in de boeken worden de kosten van vijfhonderd ton opgevoerd³.

Politici nemen veelvuldig deel aan dit soort praktijken. Ze geven bijvoorbeeld via door hen gecontroleerde banken leningen aan bevriende partijen, die nooit worden terug

³ Eigen ervaring van de auteur en collega's in een groot aantal projecten

betaald. Zo is het onmogelijk te traceren waar het geld gebleven is. Schenkingen aan liefdadigheidsinstellingen zijn daarvoor ook handig want hun financiële handel en wandel wordt helemaal niet gecontroleerd, en het is dus niet te achterhalen wat ze met hun geld doen. Hulp via lokale instanties is daarom niet zonder risico. De Nederlandse Ambassade in Accra (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2006) en Oxfam-NOVIB (2007) financierden de grote charitatieve instelling BRAC in Bangladesh, die volgens verschillende bronnen grootscheeps verwickeld is in corruptie (Ahmad 2004, Chakrabarty 2007). Er is ook veel corruptie via afspraken tussen overheid en bedrijfsleven, bijvoorbeeld als de staat een bedrijf het monopolie geeft op de productie of de handel in een bepaald product. De inkooprijzen kunnen dan 'legaal' laag worden gehouden en de verkoopprijzen opgeschroefd. Leveranciers en afnemers hebben immers geen keus. In Indonesië waren er in de jaren negentig officiële monopolies op talloze producten, bijvoorbeeld fruit, kruiden, cement, mie, de export van hout en de import van luxe producten als wijn (Emmerson 1999).

De corruptie is niet de oorzaak van achterblijvende ontwikkeling

De corruptie gaat natuurlijk ten koste van het budget voor publieke diensten en investeringen in de economie. Toch is er geen statistisch verband tussen corruptie en ontwikkeling. De snel groeiende landen in Zuid-Oost Azië zijn minstens zo corrupt als die in Afrika. China bijvoorbeeld had in 2000 een CPI van ongeveer 3,1, rond het gemiddelde in Afrika in die tijd, en Vietnam zit al jaren rond de 2,5, veel slechter dan het gemiddelde Afrikaanse land toen (Transparency International 2000). Toch groeiden beide landen sindsdien als kool, terwijl Afrika stagneerde. Volgens de bronnen over dit onderwerp komt dat door het verschil in sociaal kapitaal (zie hoofdstuk 5). In Oost en Zuid Azië ontstonden al duizenden jaren geleden georganiseerde samenlevingen met wetten en regels, rangen en standen en een geformaliseerd machtssysteem. In Afrika is dat proces van staatsvorming pas op gang gekomen na de dekolonisatie in de jaren zestig (Veen 2002). Vooral in de Oost en Zuid-Oost Aziatische landen is de politieke situatie stabiel, werken mensen beter samen, en houden de leiders zich meer bezig met de ontwikkeling van hun land. Het gedeelte van de fondsen dat verdwijnt door corruptie is waarschijnlijk ongeveer hetzelfde als in Afrika, maar met het resterende deel wordt meer verantwoordelijk omgesprongen. Sociaal kapitaal is echter nauwelijks door hulp te beïnvloeden.

Samenvattend: ongeveer een derde van de staatsfondsen in de ontwikkelingslanden verdwijnt door corruptie. Ook circa een derde van de ontwikkelingshulp raakt verloren. De boeken kloppen echter altijd, dus het heeft voor de donoren geen zin om die te controleren. Bovendien is de corruptie niet de reden waarom landen stagneren. Veel landen in Zuid-Oost Azië zijn minstens zo corrupt als die in Afrika, en ontwikkelen zich in hoog tempo. Het sociaal kapitaal in een land -het onderling vertrouwen, sociale codes, instituties, maatschappelijke organisaties- is veel belangrijker voor de ontwikkeling. Maar dat is nauwelijks door hulp te beïnvloeden.

VII. De grote hoeveelheid hulp aan Afrika veroorzaakt een overwaardering van de lokale munt, waardoor landbouw en industrie niet kunnen concurreren

De waarde van de lokale munt stijgt als landen veel geld in buitenlandse valuta ontvangen, bijvoorbeeld als gevolg van olie export of hulp. Met als gevolg dat het prijsniveau hoger wordt en lokale bedrijven niet meer kunnen concurreren met buitenlandse ondernemingen (Moss, Pettersson en van de Walle 2006), en de economische groei wordt geremd. Dit effect staat bekend als 'Dutch disease'.

Het verschijnsel 'Dutch disease', ofwel Nederlandse ziekte, heet zo omdat het voor het eerst serieus werd onderzocht toen Nederland in de jaren zestig startte met het exporteren van gas (Mearns 2007). De stijging van de gulden veroorzaakte problemen in de mijnbouw en de textielindustrie (SER 1988). De ontwikkelingshulp heeft eenzelfde effect. Omdat de omvang van de economie in arme landen gering is, is de hulp als percentage van het bruto binnenlands product (BBP) al gauw groot, in veel Afrikaanse landen meer dan 10 procent (zie hoofdstuk 5). Daardoor is het prijsniveau er relatief hoog. Het prijsniveau in een land wordt bepaald ten opzichte van dat in de VS. Als het prijspeil bijvoorbeeld 0,5 is dan zijn de goederen en diensten er gemiddeld half zo duur als in de VS (gebaseerd op de nominale wisselkoersen). In ontwikkelingslanden is de productiviteit laag (zie de grafiek van de graanopbrengst, hoofdstuk 1) en om toch te kunnen concurreren moet het prijspeil er veel lager zijn dan in de VS. Dus hoe armer het land, hoe lager het prijspeil. Onderstaande tabel toont voor verschillende wereldregio's het bruto nationaal inkomen (BNI) ⁴ per inwoner in koopkracht (KK, dus gecorrigeerd voor prijspeil), het prijspeil, en de groei van het BNI per inwoner.

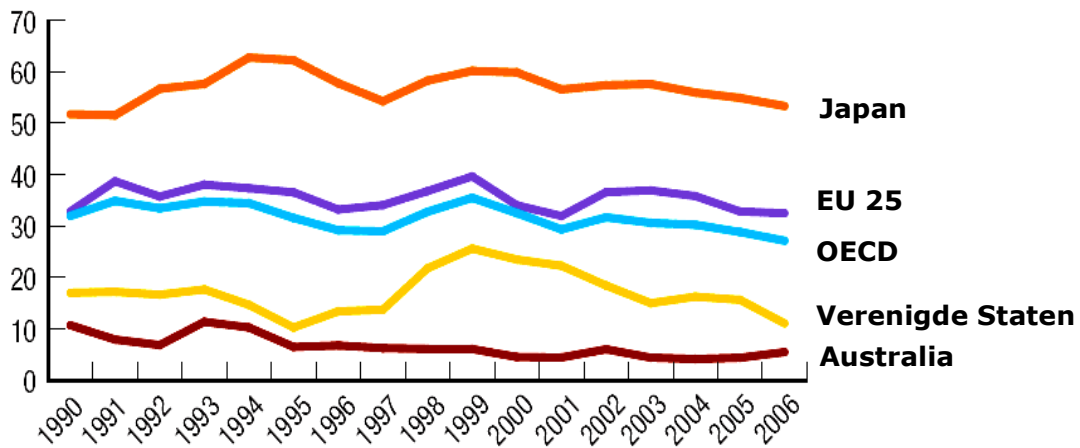
Prijspeil en groei per wereld regio, 2006 (Wereld Bank 2008, VN 2007)

Regio	BNI/inw. KK, \$, 2006 (WB)	Prijspeil 2006 (WB)	Groei BNI/inw. KK, %, 1990-2005 (VN)
Sub-Sahara Afrika	1842	0,49	0,5
Zuid-Azië	2289	0,34	3,4
Oost-Azië	4359	0,43	5,8
Latijns Amerika	8682	0,55	1,2
Rijke landen	34933	1,05	1,8

De tabel bevestigt dat het prijsniveau hoger ligt naarmate de regio's rijker zijn. Alleen Afrika valt uit de toon. Het prijspeil is er hoger dan in Zuid-Azië en zelfs hoger dan in

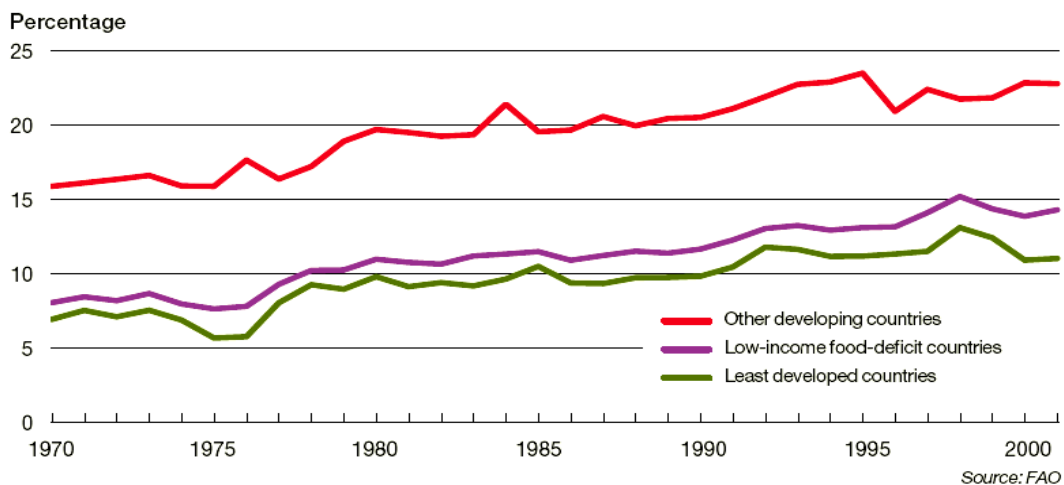
⁴ BBP, bruto binnenlands product, is de totale waarde van de goederen en diensten geproduceerd in een land, ook voor zover die eigendom zijn van bedrijven of personen in het buitenland. BNI is BBP gecorrigeerd voor internationale geldoverboekingen en afschrijving van productiemiddelen

Oost-Azië, terwijl het inkomen en dus de waarde van de geproduceerde goederen en diensten per inwoner (BNI/hoofd KK) in Afrika veel lager is. Dus een Afrikaanse producent heeft hogere kosten en produceert ook nog eens minder per gewerkt uur dan zijn collega's in Zuid- en Oost-Azië. Daardoor kunnen in Afrika de industrie en de landbouw niet concurreren. Vandaar ook de lage economische groei. Wat de landbouw betreft wordt het effect nog versterkt door de landbouwsubsidies in de rijke landen, zie onderstaande figuur (OECD 2008).

Subsidies aan producenten van landbouwproducten als percentage van de bruto bedrijfsinkomsten (OECD)

De subsidies drukken wereldwijd de prijzen van landbouwproducten. De hoge prijzen in 2007 waren van voorbijgaande aard. Omdat er in Afrika door het hoge prijsniveau met landbouw bijna niets valt te verdienen, produceren de kleine boeren niet meer dan ze voor eigen consumptie nodig hebben (Djurfeldt, Holmén en Jirstrom 2005). Daardoor is de landbouwproductie achtergebleven. Veel ontwikkelingslanden, en bijna alle landen in Afrika, zijn genoodzaakt voedsel te importeren (FAO 2004), zie figuur.

Aandeel van de voedsel import (voedselhulp niet meegerekend) in de totale voedsel consumptie in de ontwikkelingslanden, 1970 - 2001 (FAO)

VIII. De armen missen de vaardigheden om goederen en diensten te produceren. De hulp moet de armen die vaardigheden bijbrengen.

De huidige ontwikkelingshulp, die vaak zinloos en zelfs schadelijk blijkt, zou moeten worden beëindigd. Mensen opleiden tot kleine ondernemers of vaklieden kan wél een belangrijke bijdrage aan de armoedevermindering leveren. Ze kunnen dan een inkomen verdienen en uit de armoede ontsnappen. Die opleiding moet in het lager onderwijs al beginnen, want veel kinderen gaan maar een paar jaar naar school.

Deze conclusie volgt uit de onderdelen van het onderzoek die in de vorige hoofdstukken zijn besproken. Armoede betekent gebrek in allerlei opzichten: weinig inkomen, tekort aan voedsel, een korte levensverwachting, nauwelijks opleiding, en geen toegang tot goede gezondheidszorg en veilig drinkwater. Ook ontbreekt het de ontwikkelingslanden aan een goede infrastructuur, democratie, publieke veiligheid, gelijke rechten voor vrouwen en goed bestuur. De hulp is er op gericht alles wat ontbreekt te realiseren. Maar in de vorige hoofdstukken is aangetoond dat dat niet lukt. De hulp draagt zelfs vaak bij aan de stagnatie. Er is dus een fundamenteel andere aanpak nodig.

Waarom bepaalde delen van de wereld wel ontwikkelen en andere niet, komt vooral door het verschil in sociaal kapitaal (hoofdstuk 5). Maar sociaal kapitaal is het resultaat van eeuwenlange processen, het kan niet even snel worden gecreëerd door ontwikkelingshulp. Het is zinloos te proberen de corruptie te verminderen of een democratisch bestuur te realiseren. De vraag is: op welke wijze kan de ontwikkelingshulp dan wel worden ingezet om de armoede wél te verminderen?

De hulp zou zich er op moeten richten om mensen te helpen zelf een inkomen te verdienen. Kredietverlening kan daarbij een rol spelen, maar alleen als de ontvanger in staat is op een efficiënte manier een goed product (daaronder worden hier ook diensten verstaan) te genereren. De sleutel is daarom: kennis en vaardigheden. Ook in de minst ontwikkelde landen zijn er altijd mensen, ook van arme afkomst, die hun vak verstaan en een product aanbieden waar een ander goed voor wil betalen. Die kleine (vaak éénmans-) ondernemers zijn vaak in staat een heel behoorlijk inkomen te verdienen. Het type product of dienst maakt niet uit. Belangrijk is:

- dat er voldoende vraag naar is zodat er een redelijke omzet kan worden gehaald,
- dat de klanten er een prijs voor willen betalen die voldoende boven de kostprijs ligt, zodat de leverancier er genoeg aan verdient,
- dat de ondernemer het op een efficiënte manier kan produceren zodat de kostprijs niet te hoog is en hij concurreren kan met andere leveranciers,

- dat de kwaliteit voldoet aan de verwachtingen van de klant,
- dat hij de klanten weet te vinden en ze weet te overtuigen om zijn producten of diensten af te nemen.

In stagnerende ontwikkelingslanden, zoals de meeste Afrikaanse landen, is er maar weinig werk voor mensen met basale vakkennis, en de lonen zijn er laag. Voor de meeste mensen biedt 'voor zichzelf beginnen' de beste kans om uit de armoede te ontsnappen. Zoals boven aangegeven moet zo iemand over verschillende vaardigheden beschikken om met succes te kunnen ondernemen. Een timmerman die tafels maakt moet niet alleen de houtbewerking goed beheersen, maar hij moet ook kunnen inschatten of hij genoeg tafels kan verkopen om er van te leven, hij moet in staat zijn de tafels op een efficiënte manier te maken (bijvoorbeeld door in één keer tien dezelfde te maken, of door een elektrische zaag te gebruiken), hij moet nagaan wat zijn klanten bereid zijn voor een tafel te betalen, hij moet zijn kostprijs kunnen schatten (materiaal, afschrijving van zijn gereedschap, zijn uren), hij moet weten wat de klanten van een tafel verwachten (afmetingen, gladheid, vorm, soort hout, laadjes) en aan die verwachtingen kunnen voldoen, en hij moet reclame maken en goed kunnen uitleggen waarom de klant zijn tafel moet kopen in plaats van een andere.

Voor mensen die in loondienst werken is voornamelijk het vakmanschap van belang. Daarbij gaat het dus vooral om vaardigheden voor het genereren van de producten. Maar de lonen zijn meestal erg laag. Alleen diegenen die hun vak echt goed beheersen kunnen in loondienst een redelijk inkomen verdienen. Grotere, meer moderne bedrijven, zoals vestigingen van buitenlandse ondernemingen, bieden de beste kansen. Deze bedrijven zitten vaak te springen om vaklieden, en ze betalen relatief hoge lonen. Zo zijn er bijna overal gespecialiseerde metaalbewerkers nodig voor reparatie en onderhoud van machines.

Mensen opleiden tot kleine ondernemers of tot vaklieden waar modernere ondernemingen behoefte aan hebben, kan dus leiden tot duurzame armoedevermindering. De ontwikkelingshulp kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren. Op beperkte schaal gebeurt dat ook wel, incidenteel steunt de Nederlandse hulp ook hier en daar beroepsonderwijs. De hulporganisaties van andere landen, bijvoorbeeld de Duitse GTZ, doen wat meer op dit gebied (GTZ 2009).

Vakkennis in het basisonderwijs

Het is van belang al binnen het lager onderwijs te beginnen met de overdracht van praktische kennis en vaardigheden. Nu wordt beroepsonderwijs alleen gegeven als vervolgonderwijs, dus na afronding van de lagere school. Maar kinderen uit arme gezinnen volgen gewoonlijk slechts een paar jaar lagere school en krijgen daarna geen ander onderwijs meer. Ze gaan dan werken om zo mee te helpen het gezinsinkomen te verdienen. De enige oplossing is de vakkennis en -kunde en ook de beginselen van het

ondernemen al in het lagere school programma te onderwijzen. Het is geen groot bezwaar als dat ten koste gaat van lezen en schrijven, want daar hebben arme kinderen meestal maar weinig aan om geld te verdienen (hoofdstuk 4).

Projecten voor marktgeoriënteerde kennisoverdracht zijn complex

Projecten op dit gebied dienen gebaseerd te zijn op grondig vooronderzoek. Onderzocht moet worden welke sectoren de beste kansen bieden, wat voor kennis ondernemers en vaklieden nu hebben en welke ze nodig hebben, en wat voor scholingsfaciliteiten er nu zijn en welke er nodig zijn.

Een voorbeeld van een vooronderzoek voor een project voor de overdracht van praktische kennis en vaardigheden

Waar toeristenhotels zijn is er vaak een markt voor groente van hoge kwaliteit. Om te besluiten of een onderwijs- en trainingsproject voor het telen van groente zinvol is moet onder meer onderzocht worden wat de vraag is qua soorten en hoeveelheden, in welke tijd van het jaar, wat de kwaliteitseisen zijn, hoe de verschillende soorten groente moeten worden geteeld (zaden, kunstmest, insecticiden, irrigatie), hoe ze moeten worden verpakt, getransporteerd en eventueel opgeslagen, hoe de kwaliteit van de groente kan worden gegarandeerd, wat dat allemaal gaat kosten en of het genoeg oplevert. Tevens moet worden nagegaan welke vaardigheden er moeten worden overgebracht, aan welke personen en aan hoeveel. Nagegaan moet worden of kan worden aangesloten bij bestaande opleidingsinstituten. Bekeken moet worden of er financieringsinstrumenten beschikbaar zijn of moeten worden ontwikkeld voor de groentetelers. Verder dient onderzocht te worden of het zinvol is bij te dragen aan infrastructuur, bijvoorbeeld een irrigatiesysteem of een koelhuis voor opslag. Uiteraard moet ook worden nagegaan om welke hoeveelheden het gaat, en hoeveel mensen van het telen van groente voor de hotels moeten worden opgeleid.

Op grond van het vooronderzoek kan een onderwijs- en/of trainingsplan worden opgesteld, en kan de haalbaarheid van een hulpproject worden bepaald. Vervolgens moet het plan worden uitgevoerd en, afhankelijk van de voortgang, regelmatig worden bijgesteld. Een en ander steeds in nauwe samenwerking met de betrokken partijen: bedrijven die werknemers nodig hebben, scholen, cursisten en leerlingen, lerarenopleidingen en overheidsinstanties. Om te kunnen beoordelen of het project ook echt leidt tot blijvende armoedevermindering dient de situatie aan het begin ervan zorgvuldig te worden vastgelegd: de mate van armoede van de doelgroep, het opleidingsniveau, de landbouwproductie en ga zo maar door. Eveneens moeten de omgevingsfactoren in kaart worden gebracht die mede van invloed zijn op het toekomstige armoedeniveau van de doelgroep. Als het om het lokaal telen van groente gaat zijn bijvoorbeeld de prijzen van geïmporteerde groente van belang. Om te bepalen of de gerealiseerde armoedevermindering inderdaad blijvend is moet bij aanvang ervan

de beginsituatie in kaart worden gebracht, en moet het project zorgvuldig worden geëvalueerd, zowel direct na afloop als een aantal jaren later.

De kwaliteit van de uitvoering is belangrijk

De uitvoering van de Nederlandse ontwikkelingsprogramma's schiet vaak tekort. In veel gevallen wordt de uitvoering van de activiteiten aan de lokale overheid of lokale ontwikkelingsorganisaties overgelaten en vaak laat de kwaliteit van de uitvoering dan te wensen over. Lokale ambtenaren zijn niet altijd even gemotiveerd. Het ontbreekt in ontwikkelingslanden bovendien aan kennis van onderwerpen als marktonderzoek, efficiënt produceren, kwaliteitsmanagement, kostprijsberekening en verkoop. Ook is er nog heel weinig ervaring met onderwijs aan kinderen op het gebied van praktische kennis en vaardigheden in het lagere school programma. Op al die gebieden dienen ervaren Nederlandse deskundigen te worden ingezet. Waar mogelijk dient ook kennisoverdracht plaats te vinden aan lokale deskundigen en leraren, zodat die in de toekomst steeds meer taken kunnen overnemen. Om hulp van hoge kwaliteit te kunnen leveren moet expertise worden opgebouwd, zowel ten aanzien van de sectoren als van de lokale mogelijkheden en moeilijkheden. Dat kost veel tijd en geld. De hulp zou zich daarom moeten concentreren op een klein aantal landen en streken binnen die landen, en tot een beperkt aantal vakgebieden waarop Nederland veel ervaring heeft, zoals landbouw, watergerelateerde infrastructuur, en transport en logistiek. Omdat ontwikkeling een langzaam en taai proces is, is het aan te bevelen programma's over een langere periode op te zetten, bijvoorbeeld vijftien of twintig jaar.

Samenvattend: De ontwikkelingshulp zoals die tot op heden gegeven wordt werkt niet, en kan dus beter worden gestopt. Maar in een andere vorm kan de hulp wel werken. De hulp zou zich moeten richten op het overbrengen van kennis en vaardigheden waarmee de armen een inkomen kunnen verdienen. Het gaat daarbij niet alleen om vakkennis, maar ook om basiskennis op het gebied van ondernemen, zoals kostenberekening en marketing. Omdat arme kinderen meestal maar een paar jaar lagere school volgen en geen ander onderwijs krijgen, dient de overdracht van die kennis en vaardigheden onderdeel te zijn van het lagere school programma. Ervaren Nederlandse deskundigen dienen te worden ingezet om te onderzoeken wat in een bepaalde streek de beste aanpak is en om de kennisoverdrachtprogramma's uit te voeren. Om kwaliteit te garanderen zou Nederland zich moeten richten op slechts enkele sectoren, en op langdurige steun aan een beperkt aantal landen.

REACTIES

Ik ben graag bereid vragen te beantwoorden. Ook ben ik altijd dankbaar voor kritisch commentaar. Ik stel het op prijs indien u de bronnen noemt waarop u uw commentaar baseert, zodat een inhoudelijke discussie mogelijk is. Stuur uw reactie naar

wietjanssen@gmail.com

Referenties

(De datum achter een website geeft aan wanneer de website geraadpleegd is)

Aditjondro G.J. (2000): *Chopping the global tentacles of the Soeharto oligarchy-clan*, presentation at the conference 'Towards democracy in Indonesia', University of Auckland, 1 April 2000

Ahmad M.M. (2004): *The state, laws and non-governmental organisations (NGOs) in Bangladesh*, Washington: The international journal of not-for-profit law, Volume 3, Issue 3, March 2001

Anderson M.S. (1972): *The ascendancy of Europe*, Harlow: Pearson Longman 2003 ⁶

Barro R.J (1999): *Determinants of economic growth*, Cambridge MA: MIT Press, second edition

BBC News (2003): *Public inquiry into Kenya gold scam*, 14-03-2003, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/2851519.stm> (22-05-2007)

Bergmann H. (2002): *Practical subjects in basic education - relevance at last or second rate education? Lessons from 40 years of experience*, GTZ/FAO, Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, December 2002
http://www.fao.org/sd/2003/KN0402a_en.htm (17-10-2006)

Berkman, S. (2008): *The World Bank and the gods of lending*, Sterling: Kumarian Press, quoted in NRC Handelsblad, Rotterdam 07-06-2008

Bräutigam D. (2001): *Aid Dependence and governance*, American University, Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Bräutigam D., S. Knack (2004): *Foreign aid, institutions, and governance in sub-Saharan Africa*, Economic Development and Cultural Change, 52, January 2004, Chicago: University of Chicago Press

Briend A, K.Z. Hasan, K.M.A. Aziz, B.A. Hoque (1989): *Are diarrhoea control programs likely to reduce childhood malnutrition - Observations from rural Bangladesh*, The Lancet 1989, 2: 319-322

Brinkerhoff W., A. Goldsmith (2002): *Clientelism, patrimonialism and democratic governance*, ABT/USAID, Cambridge MA: Abt Associates

Chakrabarty A. (2007): *Ontwikkelingsgeld of weggegooid geld*, Rotterdam: NRC 01-09-2007

Cremer, G. (2000): *Korruptie begrenzen, Praxisfeld Entwicklungspolitik (Limiting corruption - practical experience from development cooperation)*, in D.R. Gothe: *Donor responsibility and the diversion of aid money*, D+C Development and Cooperation No. 2, 2002, p. 26 - 27

⁶ Herdrukt

- Djojohadikusumo S. (1994): *Reports of corruption shock house of representatives*, Jakarta: Jakarta Post, 07-01-1994
- Djurfeldt G., H. Holmén, M. Jirström (2005): *Addressing food crisis in Africa*, Stockholm: SIDA
- Easterly W. (2003): *Can foreign aid buy growth?* Pittsburgh: Journal of Economic Perspectives, Vol 17 No. 3, p 23-48
- Emmerson, D.K. (1999): *Indonesia beyond Suharto*, Armonk: Sharpe
- Evans P.B (1995): *Embedded autonomy: states and industrial transformation*, New Jersey: Princeton university press
- FAO (2004): *The state of agricultural commodity markets 2004*, Rome
<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/007/y5419e/y5419e00.pdf> (28-01-2009)
- Fleischer D. (1995): *Attempts at corruption control in Brazil: congressional investigations and strengthening internal control*, Washington: Political Science Association
- Freeman T., S. Dohoo Faure (2003): *Local solutions to global challenges: towards effective partnership in basic education*, final report, The Hague: MFA, www.euforic.org/iob (28-03-2006)
- Gibson M.A., R. Mace (2006): *An energy-saving development initiative increases birth rate and childhood malnutrition in rural Ethiopia*, PLoS Medicine, 2006 Vol. 3, No. 4, e87, Cambridge UK, p 0476 – 0484
- GTZ (2009): *Förderung der Nachhaltigkeit einer unternehmensorientierten alternierenden Berufsausbildung*, Eschborn <http://www.gtz.de/de/praxis/6508.htm> (02-06-2009)
- IOB (2007): *Het Nederlandse Afrikabeleid 1998-2006*, Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken
- Kaufman R.R (1974): *The patron-client concept and macro-politics: prospects and problems*, Comparative Studies in Society and History, 1974, 16(3), p 284-308
- Knack S. (1999): *Aid dependency and quality of governance, an empirical analysis*, Maryland: IRIS, University of Maryland
- Kraft R. (2003): *Primary Education in Ghana*, Accra: USAID
- Lawson K. et. al. (1980): *Political parties and linkage, a comparative perspective*, International Journal of Comparative Sociology Vol. 24, No. 3-4, 279
- Mearns E. (2007): *The European gas market*, figure 7
<http://www.321energy.com/editorials/mearns/mearns121307.html> (27-10-2008)
- Measure DHS (2006): http://www.measuredhs.com/aboutsurveys/search/search_survey_main.cfm?SrvyTp=type&listtypes=1 (27-12-2008)

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2006): *Water and sanitation project*, Dhaka: Dutch embassy Bangladesh http://www.netherlandsembassydhaka.org/basic_education.html (13-10-2006)

Moore B. (1966): *Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world*, Boston: Beacon press

Moss T., G. Pettersson, N. van de Walle (2006): *An aid-institutions paradox? A review essay on aid dependency and state building in sub-Saharan Africa*, CGD Working Paper 74, Washington: CGD

Moyo, D. (2009): *Dead aid, destroying the biggest global myth of our time*, New York: Farrar: Straus and Giroux

O'Donnell, G. (1996): *Illusions about consolidation*, Journal of Democracy 1996 7- 2, p 34-51

OECD (2008): *Agricultural support estimates*, Factbook 2008, Paris <http://fiordiliji.sourceoecd.org/pdf/factbook2008/302008011e-10-03-01.pdf> (02-02-2009)

Oxfam-Novib (2007): *Partnerplan Bangladesh*, Den Haag <http://www.oxfamnovib.nl/id.html?id=9713> (16-06-2008)

Pearce J. (2002): *IMF: Angola's missing millions*, BBC News 18-10-2002 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/2338669.stm> (03-08-2006)

Phongpaicht P., S. Piriyanangsan (1994): *Corruption and democracy in Thailand*, Bangkok: The Political Economy Centre, Chulalongkorn University

Poskitt E.M.E., T.J. Cole, R.G. Whitehead, L.T. Weaver (1999): *Less diarrhoea but no change in growth: 15 years' data from three Gambian villages*, Arch Dis Child, 80: 115–120

Rajan G., A. Subramanian (2006): *Aid, Dutch disease, and manufacturing growth*, Cambridge MA: NBER Working Paper

SER (1988): *Advies sociaal-economisch beleid op middellange termijn 1988-1992*, Den Haag http://www.ser.nl/~media/DB_Adviezen/1980_1989/1988/b09343.ashx (02-06-2009)

Svensson J. (2005): *Eight questions about corruption*, Journal of Economic Perspectives 2005 Vol 19 No 3, p 19-42, [http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/Svensson%20Eight%20Questions%20About%20Corruption%20\(JEP%20Vol%2019,%20No%203%202005\).pdf](http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/Svensson%20Eight%20Questions%20About%20Corruption%20(JEP%20Vol%2019,%20No%203%202005).pdf) (09-06-2007)

TADREG (1993): *Parents' attitudes and strategies towards education in rural Tanzania, final report, Dar es Salaam 1993*, quoted in Burke K., K. Beegle: *Why children aren't attending school, the case of North-western Tanzania*, Journal of African Economies, vol 13 No 2, p 333-355

Transparency International (2000): *Corruption Perceptions Index 2000* http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi (25-11-2008)

Transparency International (2005): *Global corruption report 2004*, London: Pluto Press

- Transparency International (2007): *Corruption Perceptions Index 2007*
http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi (25-11-2008)
- Transparency International, Graf Lambsdorff, J (1997): *The Corruption Perception Index (CPI) 1997*, Universität Göttingen http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/previous_cpi__1 (02-06-2009)
- UNESCO (2009): *EFA Global monitoring report*, Fontenoy: UNESCO
<http://www.unesco.org/en/efareport>
- Veen, R. van der (2002): *Afrika, van de koude oorlog naar de 21ste eeuw*, Amsterdam: Aksant
- VN (1998): *The state of the world's children*, New York: UNICEF
<http://www.unicef.org/sowc98/sowc98.pdf> (05-02-2009)
- VN (2003): *Human Development Report 2003*, New York
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2003/> (29-03-2008)
- VN (2005a): *Human Development Report 2005*, New York
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2005/> (01-02-2009)
- VN (2007): *Human Development Report 2007-2008*, New York
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/>
- VN (2008): *Economic development in Africa 2008, Export performance following trade liberalization*, UNCTAD, New York and Geneva
- Wade, R. (1982): *The system of administrative and political corruption: canal irrigation in south India*, *The Journal of Development Studies* 18, no.3 (287-328)
- Wereld Bank (2008): *World Development Indicators 2008*, Washington
- WHO (2006a): *Child growth standards: methods and development*, Geneva
- WHO (2006b): *Causes of death among children under 5 years of age*, WHO health statistics 2006, Geneva p 22-29 <http://www.who.int/whosis/whostat2006.pdf> (19-08-2007)
- WHO (2006c): *Global database on child growth and malnutrition*, Geneva
www.who.int/gdgm/p-child_pdf/ (20-12-2006)
- Winters J.A. (2000): *Criminal debt in the Indonesian context*; Evanston: Center for International and Comparative Studies, Northwestern University July 3/2000
- Wittenberg D., J. Banning (2005): *Het gezicht van de armoede (The face of poverty)*, NRC Monthly Magazine, Rotterdam 09-2005